

MŰHELY

FÉRFIAKHÁTRÁNYA A FELSŐOKTATÁSBAN EGY REGIONÁLIS MINTA TÜKRÉBEN¹

FÉNYES Hajnalka–PUSZTAI Gabriella

Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék
H-4032 Debrecen Egyetem tér 1.; e-mail: fenyesh@freemail.hu

Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék
H-4032 Debrecen Egyetem tér 1.; e-mail: gabriella.pusztai@iif.hu

Összefoglaló: A dolgozat a férfiak és nők esetleges eltérő vizsgálati a felsőoktatásban, lezáró kitérő a kérdést az anyagi, kulturális és kapcsolati tőkékkel való ellátottságra. Hipotézisünk szerint, mivel több kutatási adatai alapján kevesebb férfi jut el a felsőoktatásba (aközépfok vagy a félharmadfok más intézménytípusai ban folytatnaktanulmányokat), nekik többet kell felmutatniuk, hogy bekezdjenek, és így – úgy tűnik – hátrányos helyzetben vannak a nők közepes. Azoknak, akik közülük egyetemre vagy főiskolára jutnak, ott honról hozott kulturális erőforrásai, anyagi tőkéjük nagyobb lesz, és kapcsolataik inkább jellemzőek az erős és szoros kötések, melyet a további támaszok nélkül nem tudnak, vagyis több erőforrás mozgósítására van szükségük, mint a lányoknak. Jelentősen többünkben a hipotézisek ellenőrzésére teszünk kísérletet.

Kulcsszavak: felsőoktatás, anyagi, kulturális és kapcsolati tőke, hátrányos helyzet, nemek közötti eltérés

Vizsgálatainkban az első éves férfi és női felsőoktatási hallgatók anyagi, kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottságát hasonlítjuk össze. Az elemzésben a Kozma Tamás vezette Regionális Egyetem kutatás adatbázisát használjuk fel. (A kutatás előzményeiről lásd Kozma 2002.) A Regionális Egyetem kutatócsoport keretében több elemzés is született, melyben különböző szempontok alapján elemezték az első éves hallgatókra vonatkozó adatokat (Bocsi 2004; Fényes 2004; Kiss 2003; Kozma–Pusztai 2004; Nagy 2003). Mi most a kulturális, anyagi és kapcsolati tőkékkel való ellátottság nemek közötti eltéréseit állítottuk a középpontba. A vizsgálat leírójellegű, azonban a későbbiekben tervezük a kérdés komplexebb elemzését is.

¹ A tanulmány az NKFP-26-0060/2002 számú kutatáson alapul. A tanulmány elkészítését az MTA Bolyai János kutatói ösztöndíj támogatta. Köszönet illeti a Szociológiai Szemle névtelen bírálóját, akiknek tanácsai alapján módosítottuk cikkünk egyes részeit.

KORÁBBI EREDMÉNYEKÉSHIPOTÉZISEINK

Sokan feltehetik, hogy a nők több szempontból hátrányos helyzetben vannak, és feltehetőleg így van ez a felsőoktatásban is. Azonban, ha megnézzük adatainkat, ebben a régió nális mintában (és más országos mintákban is) a nők vannak többségben a felsőoktatási hallgatók között. A nemek aránya mintánkban – más vizsgálatokhoz képest – egy kicsit még jobban el tér a nőjára – itt 67,4% nő, míg más hol 58 illetve 60%-os nő arány szerepelt (Róbert 2000; Székelyi et. al. 1998) –, ennek oka feltehetőleg a régió specifikus képzési szerkezete (nincs műszaki egyetem, csak főiskola, a fiúk más régióba mennek inen tanulni), mindazonáltal általában igaz, hogy több nő tanul a felsőoktatásban Magyarországon, mint férfi, és ez nem csak a régió jellemzője.²

A felsőoktatásban a nők fokozatosan zárkóztak fel a férfiakhoz, míg az 1960-as években ki egyenlített volt a felsőoktatásba je lent kező nők és férfiak aránya, addig a 80-as években már a nő aránya elérte az 58 százalékos, és a 90-es években arányuk tovább nőtt. Ezt ellen sulyozandó – mint azt Fényes és Verdes (1999) cikkükben ki mutatták – akései Kádár-korszakban je lent volt a férfiak preferálása a felsőoktatási felvételi vizsgákon. Azonban a felvetésközött így is több volt a lány, mint a fiú. A férfiak preferálása időben gyenült, a férfije lent kezők csökkenő aránya el le nére, ennek oka lehet, hogy a férfiaknak jobb lett vizsgaeredménye, ami növelte a bejutási esélyüket.

A felsőoktatás nő több le tenek egyik le hetése oka, hogy a fiúk közül so kan el sem jutnak a felsőoktatásig, aközép fok vagy a félharmad fok más in ténymény típusai ban folytatnak tanulmányokat, ahonnan nem vezet egyenes út a felsőoktatásba. A fiúk felsőoktatásban lévő hátránya te hát már egykoráb bi fo lyamat kö vet kez mé nye. (Erre már több hazai kutató fel hív ta a figyelmet, pl. Gazsó 1971; Ferge 1980.) A 90-es évek vé gén a szakmunkás tanulóknál több mint 60%-a férfi, míg a gimnazisták több mint 60%-a nő, illetve a szakközépiskolások fele-fele arányban férfiak, illetve nők.³ Feltehetnénk azt is, hogy a volt gimnazista fiúk már nincsenek hátrányban a felsőoktatásban a nőkhöz képest, de egy másik vizsgálat tapasztalatai szent (Lannert 2005) a gimnazistalányok esetében kétszer akora esélye van a továbbtanulásnak, mint a gimnazista fiúk esetében.

Hipotézisünk szerint a fiúknak többet kell felmutatniuk, hogy bekerüljenek a felsőoktatásba, s így való gátot tabb társaság ke rül be, ennek alapján állítható, hogy hátrányos helyzetben vannak, a nőkhöz képest. Azoknak, akik közülük egyetemre vagy főiskolára jutnak, ott honról hozott, és saját kulturális erőforrásaikna gyobbak lesznek, valamint várhatóan a gyobb lesz az anyagi tőkékük, kedve zőbb állandó lak helyel ren

- 2 A KSH adatai szent Észak-Alföldön na gyobb számban van felsőfo kú végzettségű nő mint férfi, szemben az országos adatokkal, ahol párezerrel több férfinak van ilyen végzetése ge. A régióban az összes férfi 9,5%-a, míg az összes nő 9,2%-a szerzett felsőfo kú diplomát, tehát felső fok on a nemek szerinti arányok ki egyenlített nek. (A felsőfo kú végzett ségű nők na gyobb aránya az abszolút adatoknál a mi att for dultott elő, mert több nő van a régióban, mint férfi.) Mind ezen adatok fényben te hát nem annyira meg le pő, hogy a további elemzésünk ben eb ben a régióban na gyobb nő több le tetmutatunk ki az első éves felsőoktatási hallgatók körében, mint az az országos elemzésekben elő fordul, hiszen Észak-Alföld összes kor csoportot mutató felsőoktatásban végzettek adatai nál is arányai ban több nő szerepel, mint az országos adatoknál. Ennek oka lehet a speciális képzési szerkezet és a el vándorlás is.
- 3 A szakmunkás vizsgáttettek 37,3%-a nő és 62,7%-a férfi 1997-ben, az érettség vizsgáttettek 55,8%-a nő és 44,2%-a férfi ugyan eb ben az évben, eből gimnazisták 62,2% nő és 37,8% férfi tett, szakközépiskolai érettség it pe dig 50,8% nő és 49,2% férfi. 1998-ban szakmunkás képzőbe 36,3% nő és 63,7% férfi járt, középiskolába 53,8% nő és 46,2% férfi, egyetemre és főiskolába 53,2% nő és 46,8% férfi. (forrás OM statisztikai adata gyűjtései).

del kez nek majd, és kap csola ta i k ra in k ább jel lem z ő ek lesz nek az er ő s és szo ros kö té sek, melyet a tov ább tanu lás sor án ka ma toz tat ni tud nak, va gy is töb b er ő forrás mo z g ó sí tá sá ra van szü k sé g ü k, mint a l á ny o k na k.

A hall ga t ó sa j á t kul tu r á li ser ő forrásai ra vona t ko z ó hi po té zi s ü nk azon ban fel ü l vi z s g á la t ra szo rul. DiMaggio (1982) ame ri kai kö z ép is ko l á s ok ada ta in ki mu tat ta, ho gy a l á ny o k kul tu r á li s ak ti vi tá sa na gy o bb, és ö ssz es sé gé ben töb b „sa j á t” kul tu r á li s t ő k é vel ren del kez nek, mint fi ú tár sa ik. En nek oka le het, ho gy a l á ny o k fel é na gy o bb el vá r s k é nt je lent ke z ik a ma ga kul tu r á ban va l ó rész vé tel, amit mint fe le sé g és csa l á d anya pl. a gy e rek ne ve l é s sor án, va gy a férj tá mo g a tá s á val tud hasz no sí ta ni, va la mint a ta nu l á s ki utat je lent a fi z i kai mu n ka ter hei el ő l. Ere de ti fel te vé s ü nk et te há t mó do sí ta nu nk kell, és azt fel té te le z ü k, ho gy a l á ny o k sa j á t kul tu r á li ser ő forrásai ma ga sab bak lesz nek, mint a fi ú ké. Ö ssz es sé gé ben, a kul tu r á li s t ő k é vel kap csola tos fel te vé s ü nk, ho gy a fi ú k ott hon ról töb bet hoz nak, mi köz ben sa j á t kul tu r á li ser ő forrásai ki seb bek lesz nek.

Bukodi (1999, 2000) a KSH 1995-ös Ifjú sá gi fel vé tel é nek ered mé nyei kö zt arra ju tott, ho gy a n ő k kö ré ben in k ább a kul tu r á li s re pro duk ci ó s el mé let tel je s ü l, míg a fér fi ak ar a ci ó ná li s d ö n t é s el mé leti mo dell szer int vi sel ke d nek.⁴ Elem z é s ü nk szem pont já b ó l ez azt je len ti, ho gy a n ő k ma ga sab b kul tu r á li s há t t é r rel ju t hat tak a fel s ő ok ta t á s ba, míg a fér fi ak in k ább na gy o bb anya gi t ő k é vel ke r ü l het tek be ide. Viz g á la tunk ezt a hi po té zist is tesz tel ni fog ja.

Ér de kes ered mé ny, ho gy töb b elem z é s sze rint a n ő k na gy o bb kul tu r á li s t ő k é je, eset leg jo bb ta nu l má nyi ered mé nyei nem fel tét le n ü l ve zet nek na gy o bb prez tí z s ü fog lal ko z á s hoz, ha son ló t ő k é vel a fér fi ak jo bb po z i c i ó k at tud nak el é r ni. Jakobs (1996) elem z é sé ben hang s ú lyoz za, ho gy a fel s ő ok ta t á s há rom s z a k a s z á b a n m á s a ne mek sze rin ti egy en l ő t len sé g. Abel é p é s ko ran n ő ke gy é r tel m ű en jo bb ant el je sí te nek (Ame ri k á ban, de sok más eu ró pai or s z á g ba n is, mint pél dá ul Cseh or s z á g, Fran cia or s z á g va gy Por tu g á l i a eset é na fel s ő ok ta t á si hall ga t ó k kö z t töb b sé g ben van nak), a fel s ő ok ta t á si, f ő is ko lai jár ta s á g ü k, tel je sí t mé ny ü k már ke v é s bé ki em el ke d ő, itt a fér fi hall ga t ó k hoz ha son ló ered mé ny e ket ér nek el, vé g ü l a fel s ő ok ta t á s ered mé ny é t, le en d ő fog lal ko z á su kat te kint ve már há t r á ny ban van nak, no ha a fel s ő ok ta t á s ba na ma ga sab b prez tí z s ü ké p z é si á g ak ba n is töb b sé g ben van nak. Te há t a n ő k fel z á r k ó z á sa meg fi gy el he t ő a fel s ő ok ta t á s ba n, de a vé g ered mé ny te kint ve le ma r á d á s ba n van nak a fér fi ak hoz ké pest. Elem z é s ü nk ben a n ő k el ő ny e a fel s ő ok ta t á s ba na fen ti ered mé ny e k fé ny é ben már meg kér d ő je le z he t ő, il let ve a mo bi li tá s ü k szem pont já b ó l fel te he t ő leg már nem ki mu tath a t ó.

A fel s ő ok ta t á s ba n ki se b b sé g ben lev ő fi ú k há t r á nya va l ó s z í n ű leg a kap csola tok ba n rej l ő er ő forrás o k men t é n is meg nyil vá nu l. Á l t a l á b a n je l e n t ő s k ü l ö n b s é g e t ta p a z s t a l u n k a k ü l ö n b ő z ö ne m ű e k kap csola t re n d s z é re nek min tá za ta kö z t. A n ő k nek in k ább szo ros és sta bil a kap csola t re n d s z é re, a fér fi ak nak pe dig ki ter jed tebb és sok s z í n ű bb (Albert–Dávid 1999; Utasi 2000). Ko rá b bi ku ta t á si er ed mé ny e k (Pusz tai 2004; Fé ny es–Pusz tai 2004) sze rint a kap csola ti (Bourdieu 1998), va gy egy má si k el mé leti pa ra di g ma fo ga lom hasz ná la t á na k me g fe l e l ő en tá r s a d a l mi (Coleman 1990) t ő ke há tá ro z o t t be fo ly á s sal bír az is ko lai pá lya fu t á s ra. Is mer j ü k u g y a n a na gy tár sa d a l mi tá v o l s á g o k a t á t h i d a l n i k é p e s g y e n g e k ö t é s e k e r e j é r ő l s z ó l ó (Granovetter 1982), va la mint

4 Bukodinak el lent mond va Rice (1987) ang li ai ada to kon ki mu tatta, ho gy a j ö ve del mi vá l to z ó k (anya gi t ő ke) in k ább a l á ny o k to v á b b ta nu l á s á ra va n ha t á s sal, bár ő a to v á b b ta nu l á s t ő z t ö n z ö o k ta t á s í t á mo g a t á s o k kal kap csola t ba n ju tott erre az er ed mé ny re.

akapcsolathálókmetszés pontjában elhelyezkedő kelőnyéthirdető (Burt 2001) elméleteket és kutatási eredményeket, azonban a tapasztalatok azt mutatják, hogy a tárgyalt életkori csoportban – ahol a tanulástársas kontextusnak jelenléte súlya van – még sokkal inkább a norma biztonosság és a stabil kapcsolat hálóhatáson zöleg a tanulmányi munkára (Coleman 1990; Carbonaro 1998). Jelen tanulmány nem vizsgálja a kapcsolatok tanulmányi munkára, eredményességre gyakorolt hatását, azonban fel kívánja tárni, hogy a kulturális és anyagi erőforrások mellett ezen a téren hogyan jelennek meg a felsőoktatásba bejutott fiúk és lányok. Mi vel úgy véljük, hogy a fiúk közül ebben a tekintetben is az előnyösebb helyzetűek jutnak be, azt feltételeztük, hogy közöttük is jelenléte számban lesznek a szoros és stabil kapcsolatokkal rendelkezők.

ELMÉLETI HÁTTEREK KULTURÁLIS, ANYAGI ÉS TÁRSADALMI TŐKÉK MÉRÉSÉHEZ

A kulturális erőforrásoknál Bourdieu (1998) nyomán jelen elemzésünkben a hallgató és szülei iskolai végzettsége – mint in téz ményé sült kulturális tőke – mellett vizsgáljuk a „magaskultúrában” való részvételt, az olvasási szokásokat és a kulturális fogyasztást (színház, mozi, műzeum és hangverseny látogatási gyakoriságokat). Az elemzésben kapcsolódunk Blaskó (1998), illetve Róbert (1986, 1991) vizsgálataihoz, akik hasonló bontásban⁵ elemezték a kulturális erőforrásokat. A kulturális tőke klasszikus mértékén túl vizsgáljuk azt is, hogy milyen a hallgatók internet-használata, illetve a kérdőív lehetőségein belül megnéztünk még néhány kulturális háttérhez kapcsolódó mutatót, mint például hogy rendelkezik-e a hallgatók nyelv vizsgával, milyen az elvégzett középiskolai típusa, milyen volt az érettségi eredményük, mennyi volt a felsőoktatásba hozott és szerzett pontjuk. Sajnos elemzésünkben nem tudtuk megvizsgálni az objektívált kulturális tőkemutatókat, mint például a hallgató, illetve szülei könyveinek, hanglemezének száma, mivel ilyen kérdések nem szerepeltek a kérdőívben. Az anyagi helyzet elemzésekor külön választjuk az objektív és szubjektív mutatókat, emellett megvizsgáljuk a hallgató állandó lakóhelyének településtípusát is. A társadalmi tőkeforrások között a bizalmas kapcsolatból összeálló támogatói kört vizsgáljuk (Albert–Dávid 1999), majd a stabil, szoros kapcsolatok vizsgálatát végeztük el, valamint egy sorjelenleg tesztársadalmi helyzetű, illetve szubkultúrához tartozó szereplő felé irányuló gyenge kötések feltevésekre tekintünk (Granovetter 1982).

RÖVIDEN A MINTÁRÓL

A mintavétel 2003-ban Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye felsőoktatási intézményei (Debreceni Egyetem, Nyíregyházi Főiskola, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola), valamint a nagyvárosi székhelyű Partium Keresztény

5 Róbert (1986) a szülő és a gyerekek iskolai végzettsége mellett vizsgálta a kulturális fogyasztást, igaz ez utóbbi csak a gyerekre vonatkozóan. Emellett vizsgálta a szülői kulturális infrastruktúrát is (erről nekünk sajnos nem volt adatunk). Blaskó (1998) illetve Róbert (1991) tanulmányaikban külön vizsgálták a szülő és a gyerekek kulturális fogyasztását, illetve egyéb kulturális tőkét, és egyértelműen választották az iskolai végzettség a magaskultúrában való részvételtől.

Egyetem és a bejegyzési II. Rákóczi Ferenc Főiskola (Kárpátalja) hallgatói körében zajlott. A vizsgálatbancsoportos rétegzett minta vételeredményeként 1587 elsőéves hallgató szerepel, ebből 314 határon túli és 1273 magyarországi hallgató. A választási arány a határon túli, illetve a Debreceni Egyetem bölcsész és jogi karán átla gon felüli, a nyíregyházi főiskolán és a természet tudományi karon átla gon aluli volt.

A mintában az érvényes válaszok alapján 480 férfi (32,6%) és 994 nő (67,4%) szerepel, 113-an nem választak a neme kérdésére, így őket ki kellett hagyni az elemzésből. A karonkénti megoszlás a következő volt:

1. táblázat Férfiak és nők aránya karonként

	Férfiak		Nők	
	N	%	N	%
DE agrártudományi kar	36	35,64	65	64,36
DE bölcsészettudományi kar	29	14,22	175	85,78
DE természettudományi kar	55	50,00	55	50,00
DE közgazdaságtudományi kar	36	40,00	54	60,00
DE orvostudományi	16	32,00	34	68,00
DE műszaki	108	74,48	37	25,52
Hajdúböszörményi Főiskolai Kar	2	2,06	95	97,94
Egészségügyi Főiskola, Nyíregyháza	13	24,07	41	75,93
DE Jogi és Államtudományi Kar	36	29,51	86	70,49
Partium Kezresztény Egyetem	60	34,88	112	65,12
Kárpátaljai II. Rákóczi Ferenc Főiskola	53	43,80	68	56,20
Nyíregyházi Tanárképző Főiskola	23	20,72	88	79,28
Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola	13	13,40	84	86,60
ÖSSZESEN	480	32,56	994	67,44

Itt és a további táblázatokban a Chi-négyzetre vonatkozóan *** jelelő a 0,000 alatti, ** a 0,001 és 0,01 közötti, * jelelő a 0,01 és 0,05 közötti szignifikanciát, NS jelelő, ha nem szignifikáns. Vastag szedjük a szignifikáns nagyobb értékeket.

Jelen táblázatunkban a Chi-négyzet *** szinten szignifikáns.

Amint látható majd nem minden karon, illetve intézményben a nők vannak többségben, és a két határon túli intézményben is hasonló az arányok a magyarországiakéhoz. Az is látható, hogy nemcsak az alacsonyabb presztízsű főiskolai karokon

vanak több ségben a lányok, ha nem az egyetemeken is, bár a főiskolai karokon valami vel még a nők aránya.

A FÉRFIAK ÉS NŐK KULTURÁLIS HÁTTERE

Az eddig nemzetközi és hazai kutatások tapasztalatai szerint a kulturális tőke iskolai eredményekre gyakorolt hatása igen erős. Amikor a felsőoktatásba bejutó nők és férfiak körében vizsgáljuk a nemek alakulását, elsőként a szülők intézményesült kulturális tőkével való rendelkezésre koncentráltunk.⁶

2. táblázat Az anya legmagasabb iskolai végzettsége nemenként (százalék)

Az anya végzettsége:	Férfiak	Nők	Összesen
8 ált. vagy kevesebb	4,4	6,7	6
Szaktunskáképző	17	18,8	18,4
Szakközépiskola	23,1	22,4	22,2
Gimnázium	20,3	22,6	21,9
Főiskola	20,3	20,7	20,5
Egyetem	14,8	8,8	11,1
Érv. Válaszok száma:	458	968	1491

A Chi-négyszet * szinten szignifikáns.

3. táblázat Az apa legmagasabb iskolai végzettsége nemenként (százalék)

Az apa végzettsége:	Férfiak	Nők	Összesen
8 ált. vagy kevesebb	3,1	2,5	2,7
Szaktunskáképző	25,6	32,9	30,4
Szakközépiskola	28,7	29,2	28,8
Gimnázium	11	10,6	10,8
Főiskola	10,4	11,9	11,6
Egyetem	21,2	12,9	15,7
Érv. válaszok száma:	453	952	1470

A Chi-négyszet ** szinten szignifikáns.

Látható, hogy összeségében az apák közt több a szakmunkás, szakközépis kolai és egyetem i végzettségű, és kevesebb az általános iskolai, a gimnáziumi és a főiskolai végzettségű. A nemek szerinti megoszlásokat tekintve látható, hogy, mind az apák mind az anyák esetében a férfiak körében jóval több az egyetem i végzettségű szülő, a többi alacsonyabb végzettség pedig inkább a nők szülei jellemző. Eszerint tehát

6 Erre vonatkozóan vannak korábbi felmérések, bár nem nemek szerinti bontásban. Gábor (2002) külön vizsgálta a főiskolások és egyetemisták fiatalok szülei iskolai végzettségét, így adatainkal ez nehezen vehető össze, de Róbert (2000), illetve Székelyi et al. (1998) végzettségükkel a vizsgálatok adatai sikeresen felvették a li z ö k kö r é b e n. Az anyák tekintve szakmunkás végzettség 5-6 százalékkal alacsonyabb, míg a főiskolai és egyetem i végzettség 6-8, illetve 2-3%-al magasabb volt, mint a mi mintánkban, a többi végzettség körülbelül azonos gyakoriságú volt. Az apáknál nálunk 5-6%al gyakoribb a szakmunkás végzettség, és itt is nálunk alacsonyabb a főiskolai és egyetem i végzettség aránya (6-8%-al). Ezen különbségeknek az oka feltehetőleg a régió n á l i s h a t á s, az ok az észak-kelet magyarországi, partiumi, kárpátaljai régió elmaradottságában keresendő.

férfiak, akik eljutnak a felőoktatásba ott honról ma gasabb intézménye sült kulturális tőkét hoznak, szüleik ma gasabban képzettek, a férfiak kevésbé mobilak, mint a nők.

A kulturális tőke fontos mutatója a hallgatók és szüleik olvasási szokása, amelyre úgy is tekinthetünk, mint a magaskultúra fogyasztásának a települési háttértől viszonylag független jellemzőjére. Vizsgált változóinkal – a hallgató és szüleik olvasnak-e, milyen arányban olvasnak szép irodalmat, az utóbbi évben a hallgató hány könyvet olvasott – ezt a kérdést igyekezünk körbejárni. Nézzük tehát az olvasási szokásokat:

4. táblázat A hallgatók és szüleik olvasási szokásai nemeként

	Férfiak	Nők	Chi-négyzet
Anyáolvas-e (%)	66,7	63,6	NS
Érvényes válaszok száma:	448 fő	931 fő	
Apaolvas-e (%)	55,6	53,4	NS
Érvényes válaszok száma:	430 fő	882 fő	
Hallgatóolvas-e (%)	71,1	84	***
Érvényes válaszok száma:	456 fő	948 fő	
Hallgató utóbbi évben olvasott könyvei száma (átlag)	7,67	8,29	NS
Érvényes válaszok száma:	423 fő	906 fő	
Anyáolvas-e szép irodalmat (%)	10,9	11,7	NS
Érvényes válaszok száma:	376 fő	836 fő	
Apaolvas-e szép irodalmat (%)	6,2	5,9	NS
Érvényes válaszok száma:	369 fő	815 fő	
Hallgatóolvas-e szép irodalmat (%)	16,9	32,4	***
Érvényes válaszok száma:	354 fő	698 fő	
Anyáolvas-e szép irodalmat az olvasók között (%)	17	19,2	NS
Érvényes válaszok száma:	241 fő	510 fő	
Apaolvas-e szép irodalmat az olvasók között (%)	12,2	11,8	NS
Érvényes válaszok száma:	189 fő	407 fő	
Hallgatóolvas-e szép irodalmat az olvasók között (%)	25,6	40,4	***
Érvényes válaszok száma:	246 fő	560 fő	

Adatok szerint az anyák több olvasnak mind két nem esetében, illetve szép irodalmat is több olvasnak, de legtöbbit, illetve legtöbb szép irodalmat ma gúk a hallgatók olvasnak.⁷ Szembetűnő különbség van azonban a férfiak és a nők között, esze rint a nők többet olvasnak, és az összes hallgatóhoz képest, illetve az olvasó hallgatók között több a szép irodalmat olvasó nő. A magaskultúrában való részvétel ezen mutatói szerint – hi po tézi sünk nek meg fe le lő en – a nők van nak el sőbb ség ben. A szü lők kö zött azonban nincs szignifikáns különbség az olvasási szokásokban, összességében hasonló arányban olvasnak nemeként az apák és az anyák, és hasonló arányban olvasnak

7 Az ifjú ság 2000 ku ta tás (Bauer–Ti bo ri 2002) ada tai sze rint a bu da pes ti ré gi ó fi a tal jai 26%-ban, míg a töb bi ré gi ó ban 10-13% ol va s ott szé p i ro dal mat, esze rint te hát a Bu da pes ten kí vü li térsé ge khez ké pest min tánk ban a hall ga tók töb b szé p i ro dal mat ol va nak (Igaz ott a min tá ban nem csak fel ső ok ta tá si hall ga tók sze re pel tek, és nem sze re pel tek ha tá ron tú li ak sem.)

szépirodalmatis. Az anyák kulturális tevékenysége sokkal határozottabban képes felhajtóerőt gyakorolni a fiatalok kulturális szokásaira és iskolai döntéseire. Az alacsonyabb iskolázott, azonban szépirodalmat rendszeresebben olvasó lányos anyák magatartását és hatását elemezve az előzetes szociálizáció jellemző szituációiból kizárjuk őket. Ezek az anyák alacsonyabb iskolai végzettségük ellenére határozott és ambiciózus célt jelölnek ki, amelyhez maguk már csak a szokások szintjén képesek közelebb kerülni, lányaik azonban már intenzívenyesült formájában is fogják birtokolni a kulturális tőkét.

A kulturális tőke másik dimenziója a művelődési intenzív nyelvi kultúra fogyasztás. Habár ezt a helyi kulturális kínálat erősen befolyásolja, azért érdemes megvizsgálnunk.

5. táblázat Színház, mozi, múzeum és hangverseny látogatási gyakoriságok nemeként

	Férfiak	Nők	ANOVA
Színház (átlag)	1,95	2,16	szign.
Érvényes válaszok száma:	471 fő	978 fő	
Hagyományos mozi (átlag)	2,03	2,13	NS
Érvényes válaszok száma:	462 fő	964 fő	
Multiplex mozi (átlag)	2,43	2,33	NS
Érvényes válaszok száma:	468 fő	974 fő	
Múzeum (átlag)	2,01	2,11	szign.
Érvényes válaszok száma:	472 fő	968 fő	
Hangverseny (átlag)	1,38	1,51	szign.
Érvényes válaszok száma:	464 fő	971	

A látogatási gyakoriságok mérésénél 1 jelenti, hogy soha, 2: évente, 3: havonta egyszer, 4: havonta többször, 5: hetente egyszer, 6: hetente többször, 7: naponta., a táblázatban ennek átla gszá r e p e l.

Látható, hogy színházba, mozi ba, múzeum ba és hangverseny re ha von ta egy szer, vagy an nál rit káb ban jut nak el át la go san mind két nem kép vi se lői. Ezen be lül leg gyak rab ban mul tip lex mo zi ba jár nak, leg rit káb ban pe dig hang ver seny re. Ne mek sze rint a nők gyak rab ban jár nak színház ba, múzeum ba és hang ver seny re.⁸ A nők sa ját kul tu rá listő ké je te hát itt is ma ga sabb, össz hang ban ere de ti hi po té zi sünk kel, pe dig mint ahogy majd lát ni fogjuk, a nők kö zött több a kis vá ro si, fa lu si la kos, ami az el len ke zőt va ló szí nű sí téné.

Az elő éves fér fi ak és nők internet-használatáról két vál to zó adott in for má ci ó t.

8 Az Ifjúság 2000 kutatás adatai (Bauer-Tibori 2002) szerint színházba főleg a lányok, és főleg a középiskolás, vagy 25–29 évesek járnak, és egy hónapban egyszer, vagy gyakrabban a felsőoktatási hallgatók 14–17%-a jár színházba. Mozi adataik szerint főleg a férfiak járnak, de inkább a 15–19 évesek járnak, a 20–24 évesek 12%-a jár egy hónapban belül. Múzeumba főleg a gimnazisták és a felsőoktatási hallgatók járnak, a főiskolások és egyetemisták 21–29%-a egy hónapban belül jár ide. Hangversenyre járnak a legkevésbé, a fiatalok 2–3%-a jár, hasonlóan más felmérésekhez.

6. táblázat Az internet-felhasználás napi átlaga és internet-kávészó látogatásgyakoriságának átlagánemenként

	Férfiak	Nők	ANOVA
Internet-használat (átlag)	54,37 perc	37,64 perc	szign.
Érvényes válaszok száma	428	867	
Internet-kávészó látogatás	2,38	2,1	szign.
Érvényes válaszok száma	466	971	

Az internet-kávészó látogatói gyakoriságai: 1 soha, 2 évente, 3 havonta egyszer, 4 havonta több szor, 5 hetente, 6 hetente több szor, 7 naponta.

Amint látható a fiúk és lányok között szignifikáns különbség volt azért, hogy mennyi időt fordítanak internetezésre, a fiúk több időt fordítanak erre. Internet-kávészóba is adtak lehetőséget a fiúk járnak gyakrabban. Így tehát míg a nők többet olvasnak, és kulturális fogyasztásuk magasabb, de az internetezés szempontjából kissele vannak maradva a férfiakhoz képest.

A kulturális tökéletesen megnevezte, megnéztük hogy mennyi volt az éves férfiak és nők a felőket a társasba hozott és szerzett pontok átlaga:

7. táblázat A felőket a társasba hozott és szerzett pontszámok átlagánemenként

	Férfiak	Nők	ANOVA
Hozott pont (átlag)	63,99	63,29	NS
Érvényes válaszok száma:	390 fő	830 fő	
Szerzett pont (átlag)	46,67	46,62	NS
Érvényes válaszok száma:	356 fő	727 fő	

A hozott illetve szerzett pontok aránya sem tér el jelentősen a két nemnél, tehát a felvételiken nem preferálják egyik nem képviselőit sem, körülbelül azonos pontszám alapján kerültek be.

Következő mutatóink a középiskolai típusa, illetve az érettségiműködése, mely szintén a hallgatók kulturális környezetétől, korábbi választásaitól és iskolai eredményesétől háttérrel nyújt információkat. A látogatott középiskolai típusát azért is tartjuk árulkodónak, mert sokat elmond egy fiatal korábbi, továbbtanulási döntéseiről. A középiskolai választásnak ugyan is nyilvánvalóan az egyik oldala az addigi tanulmányi eredmények minősége, az aspiráció másik oldala a jelentkező tanulmányi beruházás kapcsolatos alapvető diszpozíciójából adódik. Azok a gyerekek (és szülők), akik a korábbi döntéseik során a hosszabb tanulmányi időt követelő, vagyis a később és bizonytalanabbul megtérülő általános képzésbe léptek, valószínűleg pozitívabb tanuláshoz való hozzáállással rendelkeznek.

8. táblázat A középiskola típusa, és az érettségimínősítése nemenként (százalék)

Középiskola típusa:	Férfiak	Nők
Gimnázium	63,3	72,5
Szakközépiskola	28,3	21,1
Technikum	5,4	2,4
Egyéb	3	4
Érv. Válaszok száma:	466 fő	968 fő
Érettségimínősítése:	Férfiak	Nők
Jeles	25,9	38,3
Jó	52,4	42,7
Közepes	20,5	18,1
Elégséges	1,1	1
Érv. Válaszok száma:	448 fő	947 fő

Mindkét esetben a chi-négyzet *** szinten szignifikáns.

Látható, hogy a nők között több a gimnáziumi végzettségű, míg a férfiak közül többen jönnek szakközépiskolából, illetve technikumból. Ennek háttérében az állhat, hogy a szülőknek más elképzelésük van a fiúgyermekekkel, hangsúlyosabb szempont, hogy mihamarabb szakmát szerezzenek. Habár a fiúsülők összességében tanulatbak, mégis kevesebben segítettek ambiciózusabb továbbtanulási terv kialakításához gyermeküket, mint a lányok szülei. Az érettségimínősítés a nők szerepelnek jobban (elképzeltető, hogy a gimnázium jobban felkészít erre, azonban ott esetleg valamilyen helyzetbe lehet jutni), köztük több a jeles, és kevesebb a jóilletve közepes minősítésű hallgató.⁹ Ebből a szempontból tehát az egyetemre és főiskolára kerülő nők saját kulturális tökéje magasabb, mint a férfiaké.

A hallgató saját kulturális tökéjét mérve következő mutatóknak a nyelv vizsgával való rendelkezés volt. A nyelv vizsgát úgy fogtuk fel, mint a korábbi iskolai évek eredményességének egyik jellemzőjét, de ez egyszerűen a felső oktatási tanulmányok sikerességének egyik előrelőjele is.

9. táblázat A leg alább középfokú nyelv vizsgával rendelkezők aránya nemenként

	Férfiak	Nők	Chi-négyzet
Van nyelv vizsgája (%)	33,3%	40,7%	**
Érvényes válaszok száma:	447 fő	960 fő	

Látható, hogy a nők első éves hallgatók körében többen rendelkeznek leg alább középfokú nyelv vizsgával, ennek is részben oka lehet a nagyobb arányú gimnáziumi végzettség. Összességében itt is a nőknél nagyobb saját kulturális tökéjét tudtuk ki mutatni.

9 Elképzelhető lenne, hogy a nők jobb jegyei a több vidéki, kisvárosi lakhelyből követezik (a nők között több a kisvárosi, falusi lakos. kétségtelen, de adataink szerint vidéken nem voltak jobb az osztályzatok, és településtípusok szerint is a nőknek minden esetben jobb eredményei voltak, mind a férfiaknak).

A FÉRFIAK ÉS NŐK ANYAGI HÁTTERE

A rendszerváltás utáni hazai kutatások felhívják a figyelmet arra, hogy a társadalmi helyzet és mobilitás szubjektív értékelései a társadalomban a foglalt hely meghatározó tényezőjévé váltak, mindeközben fény derült arra is, hogy a társadalmi helyzet szubjektív értékelése nem mozog együtt ennek objektív mutatóival Róbert (2001). Ezért tartottuk fontosnak, hogy eldőljön az anyagi helyzet szubjektív megítélésének nemek szerint alakulását elemezzük. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy romló-e vagy javuló-e a férfiak és a nők hallgatóinak család anyagi helyzetét a 10 évevel ezelőttihez képest.

10. táblázat Az anyagi helyzet szubjektív megítélésének nemek szerint

	Férfiak	Nők	ANOVA
Jobban él-e mint tíz éve (átlag)	2,21	2,23	NS
Érvényes válaszok száma:	397 fő	833 fő	

1: rosszabb lett a helyzetük, 2: ugyan olyan, 3: jobb lett, a táblázatban ezek átla g a sze repel

Úgy tűnik, anyagi helyzetük ugyan olyan, vagy kicsivel jobbnak ítélték mind a nők, mind a férfiak, tehát a két nem között ebben nincs különbség. Hogy valóban egyforma-e a nők és a férfiak anyagi helyzete, ezt az anyagi háttér objektív mutatói segítségével felgyekezünk megvizsgálni. Az egyik ilyen mutató az lehet, hogy hányan osztoznak családbevételén. A vizsgált térségben az ország többi részéhez képest viszonylag magas a családok gyermek száma. Ebben a hátrányos helyzetű térségben tehát többszörösen alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem, melynek nem elhanyagolható szerepe juthat a továbbtanulással kapcsolatos döntéshozatalban. Ezért kísértük figyelemmel a családban lévő testvérek számát, valamint az egy háztartásban élők számát, melyeket az anyagi háttér fontos mutatóinak tekintünk.

11. táblázat A testvérek száma, és az egy háztartásban élők száma nemek szerint

	Férfiak	Nők	ANOVA
Testvérek száma (átlag)	2,14	2,22	NS
Érvényes válaszok száma:	447 fő	965 fő	
Egy háztartásban élők száma (átlag)	4	3,96	NS
Érvényes válaszok száma:	445 fő	964 fő	

Látható, hogy bár a férfiak hallgatóknak valószínűleg kevesebb testvérükkel kell osztozniuk a szülői jövedelmének tanulmányokra felszabható részén, azt mondhatjuk, hogy sem a testvérek száma, sem az egy háztartásban élők száma nem tér el jelentősen a két nemnél. A férfiak és nők hallgatók családjának anyagi javakal való ellátottságát úgy igyekezünk össze hasonlítani, hogy tíz vizsgált vátozónkból (van-e szüleik tulajdonában gépkocsi, saját lakás, családiház, televízió, számítógép, Hi-fi torony, CD lejátszó, DVD lejátszó és mobiltelefon) egy összevont objektív anyagi helyzet mutatót képeztünk, s ezeket nemek szerint összevetettük.

12. táblázat Az objektív anyagi helyzet mutató értéke nemeként

	Férfiak	Nők	ANOVA
Amutatóátlaga	5,99	5,55	szign.
Érvényes válaszok száma:	480 fő	994 fő	

Részletes adataink szerint a férfiaknak a leg több mutatóban jobb az objektív anyagi helyzete, és az összevont mutató is ezt mutatja. A nők között egyedül több család házfordult elő, és kevesebb a saját lakás, ennek oka feltehetőleg az, hogy köztük több a kisvárosi, falusi lakos. Összességében az anyagi helyzet objektív mutatója szerint többet kellett felmutatniuk a férfiaknak, hogy bekerüljenek a felsőoktatásba. Azonban igen figyelemre méltó, hogy a lányok a gyengébb objektív gazdasági mutatók ellenére optimisztikusabban ítélik meg az anyagi helyzetüket, mint a fiúk. Ez a Bourdieu által leírt optimisztikus tésztézi sít idézi, amely a fel törekvő és a hosszú távú célok érdekében lemondásra késztetőket jellemzi.

A HALLGATÓK ÁLLANDÓ LAKHELYE

Ebben a hátrányos helyzetű régióban különösen figyelemre méltó szempont a hallgatók állandó lakhelyének településtípusa, mivel az egyes kisvárosok, falvak vagy akár egész kistérségek vannak olyan helyzetben, hogy a munkanélküli ség mellett az infrastruktúra, a szolgáltatók, és a kulturális lehetőségek teljes hiány szorongatja az ott lakókat.

13. táblázat A hallgatók állandó lakhelyének megoszlása nemek szerint

	Férfiak	Nők
Tanya és falu	27,3	31,6
Kiseb város	30,6	34,7
Megyeszékhely	40,8	32,5
Fő város	1,3	1,1
Érvényes válaszok száma:	458 fő	967 fő

Chi-négyzet* szinten szignifikáns.

Látható, hogy a férfiaknak előnyösebb lakhelyek lettek a bejutás hoz, több köztük a megyeszékhelyi, fővárosi lakos, és kevesebb a kisebb városokban, falvakban élő. Korábbi eredményünk, hogy a kulturális tevékenységek tekintetében a kedvezőlebb lakhely ellenére is aktívabban a nők. A nők esetében a települési hierarchiában lentebb álló lakóhelytől valóbb erőtí az anyagi helyzet okozta hátrányokat.

A KAPCSOLATOK FONTOSÁGA A TOVÁBBTANULÁSI DÖNTÉSEKBEN

Az első éves hallgatók körében készült vizsgálat teremtése sen arra a kérdésre is kereszte választ, hogy miért jeleztek ezek a fiatalok a választott felsőfokú oktatási intézménybe. Bár jól tudjuk, hogy az okok egy részét ve ma rad a cselekvő előtt is,

azonban meg kell elégednünk annak fel tá r á s á val, hogy mi vel ma gya rá z á k e z e k e t a döntéseiket¹⁰. A magyarázatok gyakoriságát tekintve az volt a legrangosabb válasz, hogy a vá lasz tott fel s ő o k t a t á s i i n t é z m é n y b e n m e g t a l á l t a z t a s z a k o t, a m i é r d e k l i. A második leggyakoribb érv felhívja a figyelmünket arra, hogy a felsőoktatási intézmény hálózati meg fe l ő s ű r ű s é g e i g e n f o n t o s l e n n e a f i a t a l o k s z á m á r a. A z á l l a n d ó l a k ö h e l y k ö z e l é b e n e l é r h e t ő i n t é z m é n y k ü l ö n ö s e n a h á t r á n y o s a b b h e l y z e t ű t a n u l ó k s z á m á r a f o n t o s, s a h á t r á n y o s h e l y z e t ű t é r s é g e k f e l s ő o k t a t á s i k i n á l a t á n a k e l s z e g é n y í t é s e e z e k n e k a f i a t a l o k n a k a t o v á b b t a n u l á s i e s é l y e i t m i n i m á l i s r a c s ö k k e n t i (Kozma 2002). Csak a harmadik leggyakoribb ok a korábbi tanulmányi eredmények mérle gel é s e, a m e l y n e k v é g i g g o n d o l á s a m ő g ö t t n y i l v á n r a c i o n á l i s k a l k u l á c i ó v a n, a m e l y n e k s o r á n a b e f e k t e t é s e k, é s a z e d d i g i n y e r e s é g ö s s z e v e t é s e g y a n í t h a t ó (Boudon 1981). Az első három népszerű magyarázat lényegében nem lepett meg ben n ű n k e t, b á r a t e r ű l e t i s z e m p o n t f o n t o s s á g a t a l á n r i t k á b b a n k i m u t a t o t t j e l e n s é g. A negyedik leggyakoribb szempont azonban a korábbi vizsgálatokban kevésbé elemzett szempont felé ka la u z o l t a f i g y e l m ű n k e t. U g y a n i s a s z ű l ö k, r o k o n o k v é l e m é n y é n e k e r ő t e l j e s h a t á s á r ó l e d i g a z t h i t t ű k, h o g y é s z r e v é t l e n ű l m ű k ö d ő t ő k e f a j t a k é n t l a p p a n g a t a n u l ó k ö z v e t l e n k ö r n y e z e t b e n, s n e m g o n d o l t u k, h o g y e n n y i r e t u d a t o s u l a f i a t a l o k b a n e z a h a t á s. A z ö t ö d i k l e g g y a k o r i b b m a g y a r á z a t a f e l s ő o k t a t á s i t a n u l m á n y o k a z o n v o n á s á r a m u t a t r á, h o g y s o k f i a t a l s z á m á r a a z á l t a l á n o s s á v á l t k ö z é p i s k o l a i o k t a t á s u t á n m o r a t ó r i u m o t j e l e n t a n a g y v é g l e g e s é l e t t e r v e k o v á c s o l á s á i g n y e r h e t ő g o n d o l k o d á s i i d ő. A b a r á t o k é s o s z t á l y t á r s a k p é l d á j á n a k k ö v e t é s e a h a t o d i k h e l y e n s z e r e p e l t a f o n t o s s á g i s o r r e n d b e n, d e j e l e n t ő s s z á m ű f i a t a l t b e f o l y á s o l t e z a s z e m p o n t. A h e t e d i k é r v – a m u n k a v á l l á s e l k e r ű l é s e – m á r k e v e s e k v é l e m é n y é t ű k r ő z i, d e a b i z o n y t a l a n o k t á b o r á n a k e g y m á s i k t í p u s á t j e l e n í t i m e g, m i n t a z ö t ö d i k n e k e m l í t e t t, s e z é r t f o n t o s n a k t a r t j u k i t t k i e m e l n i.

A fen ti ma gya rá z a t o k a t j e l e n t a n u l m á n y u n k b a n e l s ő s o r b a n a b b ó l a s z e m p o n t b ó l v i z s g á l t u k, h o g y v a n - e j e l e n t ő s k ü l ö n b s é g a f i ú k é s a l á n y o k v á l a s z a i b a n. A h é t l e g g y a k o r i b b o k k ö z ű l n é g y e t a l á l t u n k, a h o l j e l l e g z e t e s e n e l t é r t a f i ú k é s a l á n y o k v á l a s z a i n a k m i n t á z a t a. E z n e m c s a k a z t j e l e n t e t t e, h o g y e l t é r ő a r á n y b a n v á l a s z t o t t á k k i a z e g y e s o k o k a t, h a n e m a z t i s, h o g y e l t é r t a s o r r e n d a z e g y e s é r v e k f o n t o s s á g á n a k m e g í t é l é s é b e n. A n é g y s z e m p o n t k ö z ű l k e t t ő – a s z a k i r á n t i é r d e k l ő d é s é s a t a n u l m á n y i e r e d m é n y e k f i g y e l e m b e v é t e l e – a l á n y o k s z á m á r a f o n t o s a b b v o l t, m i n t a f i ú k s z á m á r a. M á s i k k e t t ő – a b a r á t o k é s o s z t á l y t á r s a k k ö v e t é s e v a l a m i n t a m u n k a v á l l á s e l k e r ű l é s e – v i s z o n t a f i ú k s z á m á r a j e l e n t e t t m e g g y ő z ő b b é r v e t. E z ö s s z e s s é g é b e n a z t j e l e n t e t t e, h o g y a f i ú k k ö r é b e n a k ö z v e t l e n k ö r n y e z e t ű k, s z ű l e i k, r o k o n a i k, b a r á t a i k, o s z t á l y t á r s a i k f e l s ő f o k ú t o v á b b t a n u l á s u k i r á n y á r a g y a k o r o l t h a t á s a f o n t o s a b b n a k t ű n t a l á n y o k é n á l. M e g j e g y e z z ű k, h o g y e z a s o r r e n d n e m v á l t o z i k a t ó l f ü g g ő e n s e m, h o g y h a t á r o n i n n e n i v a g y a h a t á r m á s i k o l d a l á n m ű k ö d ő f e l s ő o k t a t á s i i n t é z m é n y h a l l g a t ó i r ó l v a n s z ó.

M e g l e h e t, h o g y m i n d k é t n e m v á l a s z a i a m a g u k l o g i k á j a s z e r i n t r a c i o n á l i s n a k t ű n n e k, a z o n b a n a z i g a z i e l t é r é s a k é t n e m k ö z ö t t a b b a n á l l, h o g y a l á n y o k m o t i v á c i ó i a z o k t a t á s i r e n d s z e r b e n h a t é k o n y m u n k á r a ö s z t ö n ö z n e k, a f i ú k é i v i s z o n t r e n d s z e r i d e g e n,

10 A hallgatók intézmény- és szakválasztási motivációinak fontossági sorrendjét az előzetes próbaavizsgálatsorán ki szűrt válaszvariációkrangsorolással váltuk fel. A kérdőívben az „ami kor a továbbtanulásról döntöttél, milyen megfontolásból választottad ezt a felsőfokú intézményt” kérdésre adott válaszkatelemeztük. Itt 12 válaszlehetőség szerepelt, ebből öt válaszlehető sé get jelelöltek be a hallgatók, és ezek előfordulási gyakoriságát vettük alapul az elemzésben.

nem ki fejezetten facilitáló motívációk az oktatásban, inkább bizonytalanságról árulnak, mint eltanoríthatatlan felletörékről.

14. táblázat A felsőoktatási intézményi választásának okai fontossági sorrendben és nemeként, százalékkal

	Férfiak	Nők	Összesen	Chi-négyzet
1. Itt van olyan szak, amelyik érdekelte	80,6	86,3	84,4	**
2. Intézményközelisége	57,2	55,3	54,3	NS
3. Tanulmányi eredményei	45,8	54,0	51,3	**
4. Szülők, rokonok véleménye	47,2	49,6	50,8	NS
5. Ki derüljön, mihez van tehetősége	44,9	48,0	49,6	NS
6. Barátai, osztálytársai is ideje lent keztek	45,3	38,4	40,6	**
7. Amíg ide jár, nem kell dolgoznia	24,1	17,4	19,6	**

A bizalmas kapcsolatok alapuló támogató kör

Miután a kapcsolati szempont megjelölésére felgyelünk, arra voltunk kíváncsiak, hogy van-e a nemek között eltérés abból a szempontból, hogy milyen méretű támogató kör veszi körül őket. A támogató kör kiépítésére két kérdést alkalmaztunk: az egyik arra vonatkozott, hogy ki vel beszélhet meg magánéleti problémáit, a másik pedig arra, hogy ki vel oszthatja meg tanulmányi- és karrierkérdéseit a hallgató. A felmérés során egyrészt külön-külön is elemeztük a két kérdést, másrészt egyösszevont támogatói körindepndentre hoztuk. Az előző kérdésre kapott válaszok alapján azt feltételeztük, hogy a kapcsolati szempontot fontosnak tartó fiúk körül nagyobb, erősebb, talán stabiliabbnak a támogató kör, azonban megállapítható volt, hogy ebben a tekintetben a lányok háttere szélesebb, s mind magánéleti, mind tanulmányi ügyekben szignifikánsan több emberhez fordulhatnak, mint a fiúk. Mint a táblázat mutatja, a lányok magánéleti kérdésekben jelentősen, tanulmányi kérdésekben valami valenyobb körrel kérhetnek tanácsot.

15. táblázat A fiatalokat körülvevő támogató kör mérete átlagokban

	Férfiak	Nők
Magánéleti kérdésekben tanácsot adók száma (átlag)	2,1	2,4
Tanulmányokkal kapcsolatban tanácsot adók száma (átlag)	2,2	2,4
Támogatók összesen (átlag)	4,3	4,7
N	480	994

Az ANOVA teszt szignifikáns volt mindkét esetben.

Az egyént körülvevő környezet fontos eleme a tanácsadáson túl a szabadidős tevékenységekben létrejövő közösség. A baráti kör összetételét, stabilitását fontos tényezőnek tekintjük (Coleman 1990). Jelentősen megmutatja, hogy az utóbbi szempont alakulását megfigyelhesük. A szabadidő eltöltésének társas vonatkozásait vizsgálva megkérdeztük, hogy melyik nemre jellemzőbbek a stabil, állandó kapcsolatok ebben a tevékenységben. Az adatok azt mutatják, hogy a lányok nagyobb

arányban tőlük eljelenlegi barátaiikkal a szabadidejüket, s a fiúk szívesen fordulnak e célból jelenlegi barátaiikkal mellett gyerekkori barátaiikkhoz vagy osztálytársaikkhoz és másokhoz. Összeségében úgy tűnik, hogy a lányok körében stabilabbak a közeli kapcsolatok, mint a fiúknál.

16. táblázat A szabadidős tevékenységek társas vonatkozásai nemek szerint, százalékosan

	Férfiak	Nők
Jelenlegi barátaiikkal	43,5	55,4
Változóösszetételű társasággal	56,5	44,6
N	480	994

A Chi-négyzet *** szinten szignifikáns.

A szabadidős tevékenységek társas vonatkozásai között nem csak a szórakozó partnerekre kell gondolnunk, hanem arra is, hogy más tevékenységekben milyen közös tagjaként vesz részt a tevékenységekben a fiatal. Az utóbbi évek adatai azt mutatják, hogy a hazai fiatalok részvétele az egyesületi életben és önkéntes szervezeteiben meglehetősen ritka. Ebből a cívszférából egyedül az egyházak fiatal tagjaként tekinthető egyesre vonatkozó statisztikák (Gazsó–Szabó 2002). Az egyesületi, és önkéntes szerveződések világnak meglehetősen felátatlan, de valószínűleg gazdag rétegek képezik az egyházak körében létrejövő ifjúsági szerveződések, amelyek jelen témánk szempontjából azért érdekesek, mert olyan kapcsolatrendszereket alakíthatnak a fiatalok körül, amelyek a network-elemzésekben erős kötésnek vagy kulcstulajdonosi szempontból zárt formációknak tarthatóknak építenek, mert a tagok értékrend és normáknak vonatkozásában kvázi egyöntetűséget mutatnak. Mivel a rendelkezésre álló adatok meglehetősen ritkák, megvizsgáltuk azt, hogy a fiúk és a lányok valószínűleg háttérre hozhatóak-e. Valószínűleg tartottuk, hogy a lányok előnyében a téren is jelen lesz, hiszen a nemek közötti aktivitás különbségei jól ismertek a vallásszociológiai kutatásokból.

A fiatalok egyetemesen tempóba járásban a min tában, ami a háttér túli fiatalok arányokat javító hatásával magyarázható. Ha csak a hazai hallgatókat nézzük, akkor a hallgatók 20%-a rendszeres tempóba jár, így ebben a körben jelentősebb aktivitásról beszélhetünk, mint a hazai népesség körében, vagy mint a kortársaknál általában. Amikor a nemek közötti különbségeket vagy hasonlóságokat keresünk, azt látjuk, hogy a lányok valószínűleg gyakrabban járnak tempóba, de a különbség nem szignifikáns, legfeljebb akkor, ha a nagyünetes tempóba járást vizsgáljuk, ami viszont nem az erős, kohézív kapcsolatok erősítési, hanem inkább gyenge kötések tehetnek. A hallgatók szertrésztében való részvétele is az előbbi tapasztalattal erősíti meg. A ritkábban áldozó és úrvacsorázó hallgatók aránya megegyezik a nagyünetes ünetes arányával, s itt is a lányok előnyében tapasztalható. A közösségi tagság a lányoknál kicsivel magasabb 13,3%, a fiúk 11,1%-os tagságánál, s ezzel egybevégez az egyetemen, főiskolán működő ifjúsági közösség életében való bekapcsolódás szándékának terve is. Tény az, hogy a fiúk és a lányok között nem mutatható ki jeles különbség a valószínűleg szervezeteiben való részvétel szempontjából.

17. táblázat Részvétel a különböző közösségi jellegű valási tevékenységekben, százalékos

	Férfiak	Nők
Rendszeres, gyakori templombajáró	24,0	26,8
Nagyünnepi templombajáró	20,0	26,0
Szertartásokban résztvevő	35,0	47,5
N	480	994

A Chi-négyzet nem szignifikáns.

A gyenge kötések jelenléte

Megvizsgáltuk, hogy a hallgatók milyen jellegzetes társadalmi helyzeteket, szubkultúrát megtestesítő figurákkal érintkeznek, van-e a családjukban, barátai vagy ismeretségi körükben néhány olyan társadalmi szereplő, akivel való kapcsolattartás a korábbi vizsgálatok szerint társadalmilag orientálhatja a hallgatót¹¹. Mindkét nem esetében azt tapasztaltuk, hogy a magasabbban kvalifikált szülőknek és gyermekeiknek több magas státusú szereplő felé van kapcsolata, az alacsonyabbban kvalifikáltaknak pedig több alacsony státusú felé. Feltehetően a felsőoktatásba bekezdő lányok inkább a saját családjuk kulturális hátterüknek megfelelően kevesebb társadalmilag felfelé ívelő kapcsolattal, a felsőoktatásba bejutó fiúk pedig több előnyös kapcsolattal rendelkeznek. Aprólékosan végigtekintve az adatokon megdőlt tapasztalat, hogy más képpen tér el a fiúk és a lányok kapcsolattervezése, s éppen fordított orientáció képe bontakozik ki előttünk nekünk. A lányoknál több az egyetem, főiskolai hallgató, a diplomás, a vallásgyakorló ember és a fővárosi lakos kapcsolat hálójában. A fiúk körében viszont a külföldön dolgozó ember, a külföldi állampolgár, a sikeres üzletember, a vezető beosztású ember, a munkanélküli és az illegális kereskedelemmel foglalkozó embertelentben mutatkoztak a társadalmi viszonyoktól. A lányokhoz képest tehát a fiúk kapcsolattervezése – függetlenül attól, hogy az ő szüleik iskolázottabbak – kevesebb felhajtó erőforrással.

11 Az egyéni koncepció alapján készült, de már többször ki próbált kérdés blokkban a társadalmi szereplőt soroltunk fel, ezek között olyanokat, akik az iskolarendszerben dolgoztak, mások nem feltétlenül a tanulmányi körükben jutottak előre, megint mások pedig ki léptek az általános megszokott keretek közül (Pusztai 2005). Kérdésünk volt, hogy előfordul-e a családban, baráti körben, illetve az ismerősök között az adott társadalmi szereplő.

18. táblázat A hallgatók kapcsolatterületeinek összetétele nemek szerint, százalék

	Családban		Baráti körben		Ismerősök közt	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
egyetemhallgató	61,0	64,3	76,9	73,5	8,1	13,9 ***
főiskolaihallgató	55,4	64,2 **	72,9	71,5	12,9	14,4
dipomásember	82,7	85,1	43,5	43,0	27,1	32,4**
Külföldön dolgozó ember	59,0 **	53,0	30,8 *	26,6	21,7	23,7
külföldi állampolgár	50,4 *	44,8	24,4	21,6	21,0	18,8
vallásgyakorló ember	59,4	64,2 *	32,5	34,0	19,4	23,5*
pap/lelkész	26,3	28,3	16,3	12,8	13,8	14,9
sikerés üzletember	55,8	59,5	23,3 **	18,0	24,8	22,9
fővárosi lakos	58,1	65,7 **	33,5	32,8	19,8	24,0**
vezetőbeosztású ember	69,6	72,4	24,2**	18,8	25,8	25,7
Munkanélküli	54,6	52,5	26,3**	20,8	19	19,7
illegális kereskedelemmel foglalkozó ember	20,0 ***	13,1	15,8***	8,4	11,5***	7,3
országgyűlési képviselő	14,2	10,8	3,5	3,1	6	5,7

A kurzív jelölés a szignifikánsan nagyobb arányokat, a Chi-négyzet szignifikancia szintjét pedig a szókössé ***, **, * jelöli.

Talán nem túl merész feltevések, hogy a fiatalok perspektíváit nagymértékben meghatározzák azok a pályák, amiket a családi, baráti és ismeretségi körükben maguk előtt látnak, s a saját jövőstratégiaik kialakításában messze megnőhatása lehet ezeknek. Ezért tartottuk fontosnak a kérdés vizsgálatát. Eredményeink szerint a lányok által leggyakoribb kapcsolataira jellemző a társadalmi felemelkedést jósoló vertikális orientáció, amely az oktatás révén előrejutotak irányába mutat (egyetemi, főiskolai hallgatók, diplomások). A fiúk tipikus kapcsolatait jellegzetesen olyan szereplők, akiket nem azért tartanak számon, mert kiemelkedő volt az iskolai pályafutásuk. Azokat jegyzik többben, akik kiépítik a számkiradott földrajzi, társadalmi keretek közül (külföldön dolgoznak, illegális kereskedelemmel foglalkoznak, munkanélküliek), vagy azokat, akik sikersek lettek, de nem tudni, hogy ebben milyen szerepe volt az iskolázottságuknak. Vagyis abból, hogy az előnyösebb társadalmi helyzetű, kvalifikáltabb családokból való fiúk kevesebb fontosságot tulajdonítanak a tanulmányoknak, mint az alacsonyabb státusúak lányai, arra következtethetünk, hogy a kevésbé iskolázott szülők fiaival valószínűleg ennél még kevesebb törődhetnek a tanulmányi pályafutásukkal, mint a hasonló helyzetű lányok.

ÖSSZEGRÖZÉS

Tanulmányunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az északi határmenti régió felsőoktatásában a tanulmányokat folytató férfiak és nők között csupán létszámbeli különbség tapasztalható, vagy teljesen eltérő vonásokkal jellemezhető a különböző neműek. A kulturális, anyagi és társadalmi tőkélátottságban tapasztalt különbségeket összefüggésbe hoztuk a felsőoktatásba való bekerülési esélyekkel. Ugyan dolgoztunk címében a fiúk hátránya szerepel, eredményeink nem

feltehetően az előny, vagy hátrány mentén értelmezhető. Az elemzésben a nemek szerinti különbségekre súlyoztunk, amelyekön magukban is érdekes voltak.

A kulturális erőforrásokat tekintve látható volt, hogy a lányok több szépírodalmat olvasnak, a kulturális fogyasztásuk magasabb, vagyis magasabb saját kulturális tőkével rendelkeznek (bár az internet-használatban kiséle van, nemcsak a fiúkhoz képest). A szülőket tekintve az olvasási szokásokban nincs jelentős különbség a két nem között, pedig a fiúk szülei magasabb iskolázottak. Fontos eredmény, hogy a lányok szülei alacsonyabb iskolázottak, azaz a lányok az intézményesült kulturális tőkét tekintve mobilabbak, mint fiútársaik, ez egyben azt is jelenti, hogy a fiúknak jobb kulturális háttérrel lettek, hogy bekerüljenek a felsőoktatásba. Emellett eredményeink szerint a felsőoktatásba kerülő fiúk jobb anyagi háttérrel, és kedvezőbb állandó lakással rendelkeznek, mint a lányok.

Bukodinyo mán megfogalmazott hipotézisünk, miszerint a nők inkább a kulturális reprodukciós elmélettel jelesül, míg a férfiak a raciónális döntésméleti modell szerint viselkednek csak részben teljesült. Abban a vonatkozásban egybehangzanak eredményeink, hogy a nők tényleg magasabb saját kulturális tőkével jutottak a felsőoktatásba, azonban a férfiak nemcsak a családayagi tőkérére, de a szülők iskolázottságára támaszkodtak, ami elment mond Bukodi eredményeinek.

A lányok magasabb saját kulturális tőkéjének oka feltehetőleg az iskolarendszerű társadalmi felemelkedésre vonatkozó fokozott társadalmi elvárás. Ezzelegybevág az a tapasztalat, hogy a kapcsolathálójukból is az etekintetben megfelelő referenciás mélyeket tartják jobban számon. A kapcsolathálóvizsgálata nál felmerült, hogy a lányok a család, a szűkebb társasági környezet, az iskolai közönség hatására választottak középiskolát és felsőoktatási intézményt, s talán az előzetes szociális célul szolgáló lépésekben, amikor leendő diplomásként törekuszenek arra, hogy értelmiségi kulturális szokásokat gyakoroljanak (Merton 2002). Ez az előzetes szociális célul szolgáló törekvők ethosának, amelynek másképp jellemzője az optimitasizálás, amely segít abban, hogy gyengébb anyagi helyzetüket is kedvezőben ítélik meg. A fiúknak tehát a magasabb kvalifikált szülők mellett nagyobb anyagi tőkére és kedvezőbb települési környezetre volt szükségük ahhoz, hogy bejussonak a felsőoktatásba, s még is azok az ismerősi, baráti életpéldák tűnnek felhangsúlyosabbak előttük, amelyekben nem a iskolai pályafutásuk kapja a központi szerepet.

A kapcsolati tőkék vizsgálata nál eredményeink szerint a fiúk sem a felé irányuló gyenge kötésekkel, sem a stabil és szoros erős kötésekkel nem rendelkeznek olyan mértékben, mint a lányok. A megkérdezett hallgatók továbbtanulási döntése során mérlegelt legfontosabb tényezők között szerepelt a szülők, rokonok, barátok és osztálytársak hatása is, sőt a fiúk körében ezek a szempontok a leggyakoribb négy közé is bekerültek. A hallgatókat körülvevő társasági kör nagysága szerint viszont a lányok több kapcsolati erőforrással rendelkeznek, mint a fiúk. A szabadidő eltöltésének társas vonatkozása is vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a lányok stabilabb baráti körrel rendelkezhetnek, mint a fiúk, azonban a nemutató ki jelesül különbség a nemek között a valóságos szerepben való részvétel szempontjából. A lányok kapcsolatai jellemző a társadalmi hierarchiában felélelő orientáció, míg a fiúk több kötelekkel rendelkeznek olyan szereplők felé, akik nem az eredményes iskolai pályafutásuk révén értékeljenek a helyüket. Mi velé véssé váló színű, hogy az általános alacsonyabb iskolázott háttérrel rendelkező hallgatóknak környezetében inkább előfordulnak

társadalmilag felfelé irányuló kötések, ezért a társas környezet szubjektív érzékelésére gyakorolhatunk. Úgy tűnik, ez a sajátos prizma befolyásolja, és hatásosan arra a szelekciós-önszelekciós folyamatra, amelynek eredményeként a nemek aránya alakult a vizsgált régióban.

IRODALOM

- Albert F.–Dávid B. (1999): A bizalmas kapcsolatokról In Szívós P.–Tóth I. Gy szerk.: *Monitor*. Budapest: TÁRKI, 218–230.
- Bauer B.–Tibori T. (2002): Az ifjúság viszonya a kultúrához. In Szaó A.–Bauer B.–Laki L. szerk.: *Ifjúság 2000 Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 180–202.
- Blaskó Zs. (1998): Kultúrális tőke és társadalmi reprodukció. *Szociológiai Szemle*, 3: 55–81.
- Bocsi V. (2004): Felőktatásban tanulófiatalok idő-felhasználási mintázatai. <http://dragon.unideb.hu/nevtud/Regionális/index.htm>
- Boudon, R. (1981): Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban. In Halász G.–Lannert J. szerk.: *Az oktatási rendszer elmélete*. Szöveggyűjtemény. Budapest: OKKER, 406–417.
- Bourdieu, P. (1998): Gazdasági tőke, kultúrális tőke, társadalmi tőke In Lengyel Gy.–Szántó Z. szerk.: *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula, 155–176.
- Bukodi E. (1999): Educational choices in Hungary. *Hungarian Statistical Review*, 77: 71–94.
- Bukodi E. (2000): Szülői erőforrások és iskolási egyenlőtlenségek. In Elek Zs.–Spéder Zs. szerk.: *Törések és kötések a magyartársadalomban*. Budapest: ARTT-Századvég 13–27.
- Burt, R. (2001): Structural Holes versus Network Closure as Social Capital. In Lin, N.–Cook, K.S.–Burt, R.S. eds.: *Social Capital: Theory and Research*. New York: Aldine de Gruyter, 31–56.
- Carbonaro, W.J. (1998): Opening the Debate on Closure and Schooling Outcomes. *American Sociological Review*, 64: 682–686
- Coleman, J.S. (1990): *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- DiMaggio, P. (1982): Cultural Capital and School Success. *American Sociological Review*, 47: 189–201.
- Fényes H. (2004): A partiumi és kárpátaljai felőktatási hallgatók anyagi és kultúrális tőkái. *Educatio*, Nyár: 305–308.
- Fényes H.–Pusztai G. (2004): A kultúrális és társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában. *Statisztikai Szemle*, Június–Július 567–582.
- Fényes H.–Verdes E. (1999): Döntés preferálással. Felvételi vizsgák a felsőoktatásban 1967–1989 között Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2: 58–76.
- Ferge Zs. (1980): A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In Ferge Zs. szerk.: *Társadalompolitikai tanulmányok*. Budapest: Gondolat.
- Gábor K. (2002): A magyar fiatalok és az ifjúsági korszak. Túlrendes osztályon? In Szaó A.–Bauer B.–Laki L. szerk.: *Ifjúság 2000 Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 23–42.
- Gazsó Ferenc (1971): *Mobilitás és iskola*. Budapest. Társadalomtudományi Intézet.
- Gazsó T.–Szaó A. (2002): Társadalmi közélet, politikához való viszony In Szaó A.–Bauer B.–Laki L. szerk.: *Ifjúság 2000 Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 240–262.
- Granovetter, M. (1991 [1982]): A gyenge kötések ereje. In Angelusz R.–Tardos R. szerk.: *Társadalmunk rejtett hálózata*. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet, 371–400.

- Ja cobs, J.A. (1996): Gender Inequality and Higher Education. *Annual Review of Sociology*, 22: 153–185.
- Kiss A. (2003): Hallgatók a harmadfokú képzésben. *Educatio*, Tavasz: 142–147.
- Kozma T. (2002): *Kutatás közben*. Regionális Egyetem Oktatás Kutató Intézet, No.233.
- Kozma T.–Pusztai G. (2004): Hallgatók a határon. Észak-alföldi, kárpátaljai és partiumi főiskolások továbbtanulási igényeinek összehasonlító vizsgálata In Kelemen E. szerk.: *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Budapest: MTA.
- Lannert J. (2005): A továbbtanulási aspirációk társadalmi meghatározottsága. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=hogyan-Lannert-tovabbtanulasi>
- Merton, R. (2002): A vonatkozó szociológiai elméletek és a társadalmi mobilitás. In Merton R.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Osiris, 345–355.
- Nagy É. (2003): „Kultúr-tér” – avagy a lokális szempontok helye és szerepe a kulturális fogyasztás folyamatában. *Educatio*, Nyár: 297–301.
- Pusztai G. (2004): A társadalmi tökeszerepe a határon túli felekezeti közösségek iskolai pályafutásának alakulásában. *Protestáns Szemle*, 1: 40–61.
- Pusztai G. (2005): Különböző iskolafenntartók diákjainak felsőoktatási eredményessége. In Pusztai G. szerk.: *Régió és oktatás európai dimenzióban*. Debrecen: Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 218–239.
- Rice, P. (1987): The demand for post-compulsory education in the UK and the effects of educational maintenance allowances. *Economica*, 54: 465–475.
- Róbert P. (1986): *Származás és mobilitás*. (Rétegződés-modell vizsgálat VII.) Budapest: Társadalomtudományi Intézet.
- Róbert, P. (1991): The Role of Cultural and Material Resources In *Status Attainment Process: The Hungarian Case in: Beyond the Great Transformation*. Budapest: Research Review, 145–171.
- Róbert P. (2000): Bővülő felsőoktatás: Ki jut be? *Educatio*, 1: 79–94.
- Róbert P. (2001): *Társadalmi mobilitás tények és vélemények tükrében*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég.
- Széke lyi M. et al. (1998): *Válaszúton a magyar oktatási rendszer*. Budapest: Új Mandátum.
- Utasi Á. (2000): A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. *Századvég*, 24.